Dil ve Edebiyat Araştırmaları | Journal of Language and Literature Studies
Sayı/Issue: 32 - Autumn 2025, 311-321
DOI: 10.30767/diledeara.1741032 | **ISSN:** 1308-5069 **E-ISSN:** 2149-0651 Araştırma Makalesi / Research Article

Necip Asım Yazıksız'ın Türk Sayıları Hakkındaki Makalesi ve Türkçe Sayı Adları

Necip Asım Yazıksız's Article on Turkish Numbers and Turkish Number Names

İrem ASLAN SEYHAN*

*Dr. Öğr Üyesi, Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Bartın, Türkiye,
iaseyhan@bartin.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-4999-2891
ROR ID: ror.org/03te4vd35

Gönderilme Tarihi / *Received Date*
12.07.2025
Kabul Tarihi / *Accepted Date*
26.08.2025
Yayım Tarihi / *Publication Date*
21.10.2025

Atıf/Citation: Seyhan, İ., A., Necip Asım Yazıksız'ın Türk Sayıları Hakkındaki Makalesi ve Türkçe Sayı Adları
Dil ve Edebiyat Araştırmaları, 32, 311-321
doi.org/10.30767/diledeara.1741032

Hakem Değerlendirmesi:
İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme.
Çıkar Çatışması:
Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek:
Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.
Peer-review:
Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest:
The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support:
The author declared that this study has received no financial support

Dil ve Edebiyat Araştırmaları
Dergimizde yayımlanan makaleler CC-BY-NC-ND lisansı altında açık erişim olarak yayımlanmaktadır.

Language and Literature Studies
The articles published in our journal are published as open access under the CC-BY-NC-ND license.
tded.org.tr | 2025

Öz

Eski Türk rakamları MS 8.yy'da ortaya çıktığı kabul edilen, özgün bir rakam sistemidir ve matematik tarihinin ihmal edilmiş konularındandır. Bunun en önemli sebebi Türk rakamlarının sembolleşmemiş olması ve yazılı kaynakların azlığıdır. Dolayısıyla aslında matematik tarihin bir alt dalı olan rakamların tarihsel olarak incelemesi görevi, eski Türk rakamları söz konusu olduğunda daha çok dil bilimcilere ve Türkologlara düşmüştür. Bu incelemelerden biri Türkoloji alanının öncüsü kabul edilen Necip Asım Yazıksız tarafından "Türk Sayıları Üzerine Bir Deneyiş" makalesinde yapılmıştır. Bu makalede Necip Asım sayılar için anlam ve köken bilimsel tahminlerde bulunmuştur. Günümüzde sayı adları ile ilgili yapılan çalışmalarda, sayı adları dilin temel varlıkları sayılır ve herhangi başka bir etimolojik kökenden türetilmedikleri kabul edilir. Dolayısıyla Necip Asım'ın tahminleri günümüz köken bilim sözlükleriyle uyuşmamaktadır. Ancak onun bu denemesini, henüz Türkçe'nin etimolojisiyle ilgili yeterli kaynak bulunmayan bir dönemde yazdığını göz önünde bulundurmak gerekir. Bu metnin Türkçe sayı adlarının anlam bilimsel kökenleri üzerine yazılmış ilk deneme olması, onu hem Türk matematik tarihi hem de dil tarihi açısından önemli kılmaktadır. Bu makale dahilinde Necip Asım Yazıksız'ın bu denemesi üzerinden matematik tarihi ve dil bilim tarihi arasında bir köprü oluşturmak ve ek olarak onun bahsetmediği diğer rakamlardan bahsetmek mümkün olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türk Matematik Tarihi, Necip Asım Yazıksız, Türk Sayıları, Türk Rakamları, Türk Dili Tarihi.

Abstract

Old Turkic numerals, a unique numeral system that emerged in the 8th century AD, are a neglected topic in the history of mathematics. The primary reason is the lack of symbolization of Turkish numerals and the scarcity of written sources. Therefore, the historical study of numerals, a sub-branch of mathematical history, has fallen mainly to linguists and Turkologists when it comes to ancient Turkic numerals. Necip Asım Yazıksız conducted one such studysız conducted one such study, considered a pioneer in the field of Turkology, in his article "An Essay on Turkish Numbers". In this article, Necip Asım speculated on the meaning and etymology of numbers. In contemporary studies, number names are considered fundamental language entities and are not derived from any other etymological origin. Therefore, Necip Asım's speculations are not consistent with contemporary etymological dictionaries. However, it is essential to consider that he wrote this essay when sufficient resources on the etymology of Turkish were not yet available. This text is the first attempt (in Turkish) to examine the semantic origins of Turkish number names, making it significant for both the history of Turkish mathematics and the history of language. Using Necip Asım Yazıksız's essay, this article bridges the gap between the history of mathematics and linguistics, and also explores other numerals not mentioned by him.

Keywords: History of Turkish Mathematics, Necip Asım Yazıksız, Turkish Numbers, Turkish Numerals, History of the Turkish Language.

Giriş

Türk dili ve kültürü üzerine önemli çalışmalara imza atan Necip Asım Yazıksız, ömrü boyunca yaptığı çalışmalarla Türkoloji literatürüne değerli katkılarda bulunmuştur. 1928 yılının temmuz ayında, *Türk Yurdu* dergisinin Osmanlıca harflerle yayımlanan bir sayısında kaleme aldığı *Türk Sayıları Üzerine Bir Deneyiş* makalesi, Türk sayı adlarının semantik kökenlerini irdelemesi bakımından özel bir yere sahiptir. Necip Asım, birden ona kadar olan sayılar ile bu sayıların katlarını ele aldığı çalışmasında, sayı sözcüklerinin taşıdığı anlamlara dair akıl yürütmelerde bulunmuş ve bu çerçevede Türk dilin mantığına dair önemli çıkarımlar sunmuştur.

Bu makale, yalnızca sayı adlarının semantik (anlam bilimsel) çözümlemelerini içermekle kalmamakta; aynı zamanda Türk düşünce sistemine ve dil yapısına ışık tutmaktadır. İlk bakışta sezgisel ya da tahmine dayalı yorumlar gibi algılanabilecek ifadeler, aslında *Orhun Kitâbeleri* ve *Dîvânü Lügati't-Türk* gibi sağlam kaynaklar incelenerek oluşturulmuştur. Henüz Türkoloji alanının yeni kurulmakta olduğu ve etimoloji çalışmalarının çok eksik olduğu bir dönemde yazılmış olan bu makale hem Türk dili tarihi hem de Türk matematik tarihi açısından öncü bir niteliğe sahiptir.

Bu makalenin amacı, Necip Asım Yazıksız'ın 1928 tarihli makalesi üzerinden, Türk sayı adlarının anlam bilimsel kökenlerini irdeleyerek, Eski Türk düşünce sistemine dair ipuçlarını ortaya koymak ve matematik tarihi ile dil bilim tarihi açısından Necip Asım'ın metnini değerlendirmektir.

Necip Asım'ın Hayatı ve Eserleri

İlk Türk dili ve tarihi uzmanlarından olan Necip Asım 1861 yılında Kilis'de doğmuştur. 1875 yılında Şam Askerî İdâdisi'ne kaydolmuş daha sonra eğitimine Kuleli Askeri İdâdisi'nde devam etmiştir. Öğrenciliği sırasında Hoca Tahsin Efendi'den dersler almış ve Ahmet Mithat Efendi ile tanışmıştır. 1879 yılında Mekteb-i Harbiyye'ye girmiş ve 1881 yılında buradan mezun olmuştur. Mezuniyetinden sonra İstanbul'daki çeşitli okullarda Fransızca, Türkçe ve tarih öğretmenliği yapmıştır. Bu okullardan bazıları Kocamustafa Paşa Askeri Rüştiyesi, Üsküdar Toptaşı Askeri Rüştiyesi, Fatih ve Galata Rüştiyeleri ve Mekteb-i Harbiyye'dir (Timurtaş,1960, s. 46; Uçman, 2006, s. 493). 1913 yılında Türk dili ve tarihi öğretmek üzere Dârülfünun'a atanmıştır. Buradaki çalışmalarının bir sonucu olarak Dârülfûnun'da Türkoloji bölümünü kuran kişi ve Türkiye'deki ilk Türk dili ve tarihi profesörü olarak kabul edilmektedir. 1925'te fazilet mükâfatı almış ve 1927'de Erzurum milletvekili olarak TBMM'ye girmiştir. 1934'te soyadı kanununun çıkmasıyla Yazıksız soyadını almıştır (Uçman, 2006, s. 493). 12 Aralık 1935'te vefat etmiş ve günümüzde Kadıköy İmam Ramiz sokağında bulunan 'Sahrayı Cedit' mezarlığına defnedilmiştir (Timurtaş, 1960, s. 46). Türk derneğinin kurucularından olan Necip Asım hayatı boyunca Türk dili ve tarihi ile ilgili birçok eser hazırlamış, döneminin önemli gazete ve dergilerinde yayınlar yapmıştır. Necip Asım ilk yazılarını Ahmed Midhat Efendi'nin *Tercüman-ı Hakikat Gazetesi*'nde yayımlamıştır. Daha sonra İkdam Gazetesi, *Türk Yurdu*, *Bilgi Mecmuası*, İctihâd, *Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, *Anadolu Mecmuası*, *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, *Servet-i Fünun*, *Millî Tetebbûlar* ve *Türkiyat Mecmuası*'nda Türk dili ve tarihiyle ilgili birçok makale yayımlamıştır. Bu dönemde kullanılan imlanın aksine "Türk" kelimesini "vav" harfi kullanarak yazan birkaç yazardan biri olduğu için "Vavlı Türk" lakabı alan yazarlar arasındadır (Uçman, 2006, s. 493).

Necip Asım Yazıksız eserlerini hazırlarken yerli ve yabancı literatürden ve birincil kaynaklardan faydalanmıştır. İleride Türkoloji alanının kurucusu sayılmasında etkili olacak olan en önemli eserlerinden biri *Pek Eski Türk Yazısı*'dır. Bu eser *En Eski Türk Yazısı* adıyla da bilinir ve runik Türk

alfabesini tanıtan bir eserdir (Uçman, 2006, s.493). Bir diğer önemli eseri *Orhun Kitâbeleri*'nin metni ve tercümesi'dir. Bu eseri hazırlarken hem W. Thomsen'ın hem de Şemseddin Sami'nin ilgili eserlerinden faydalanmıştır (Böler, 2009 s. 200). *Eski Savlar* eserinde eski Türk atasözlerini incelemiştir. *Ural ve Altay Lisanları* eserinde bu dillerin grameri ve dil aile yapıları ile ilgili bilgilere yer vermiştir. *Hibetü'l-Hak*âyık eseri, meşhur *Atebetü'l-Hakâyık*'ın Uygur harfli nüshasının çeviri ve neşridir. Çevirisini yaptığı eserin nüshasını Ayasofya kütüphanesinden edinmiştir (Böler, 2009, s. 203). Necip Asım'ın birçok Osmanlıca dilbilgisi kitabı bulunmaktadır (Böler, 2009, s. 205). Bunlardan en meşhuru *Yeni Usûl Osmanlı Sarfı*'dir (Böler, 2009, s. 200-206). Ayrıca Hasan Tahsin ile *Lügât-ı İlmiye ve Fenniye* isimli bir sözlük hazırlamışlardır. Bu sözlükte matematik, fen, tıbbiye bölümlerinin yanı sıra şiir, edebiyat, tarih ve güzel sanatlara da yer verilmiştir (Necip Asım ve Hasan Tahsin, 1308/1892). Yukarıda görüldüğü üzere çalışmaları genellikle birincil kaynaklar üzerinedir, bundan dolayı eserleri alanında temel eser kabul edilmektedir.

Bu yazılarının dışında uluslararası dergilerde yayınlar yaptığı bilinmektedir. *Keleti Szemle, Journal Asiatique* gibi yabancı dergilerde Fransızca olarak basılan bazı eserleri Balhasanoğlu veya Balkanoğlu imzasıyla yayımlanmıştır (Böler, 2009, s. 198-199). Necip Asım çok geçmeden uluslararası çevrelerde ismini duyurmuştur. 1882 yılında kurulan ve Doğu dilleri ile ilgili araştırmalar yapan bir dernek olan *La Societe Asiatique* üyeliğine kabul edilmiş; 1892 yılında Chicago'da düzenlenen bir sergide çalışmalarına binaen kendisine ödül takdim edilmiştir (Uçman, 2006, s. 493).

Necip Asım'ın Türk Sayıları Üzerine Bir Deneyiş Makalesi

1800'lü yılların sonlarında Osmanlı İmparatorluğunda çeşitli fikir akımları ortaya çıkmıştır. Bu fikir akımlarından biri de Türkçülüktür. Fikir akımlarının ortaya çıkması, bu akımları tanıtmayı amaçlayan yayın organlarının gelişimini beraberinde getirmiştir. O dönemde dergicilik bu amaçla kullanılabilecek başlıca yayın organıdır. *Türk Yurdu* dergisi de bu amaçla 1911 yılında Türk Derneği'nin yayın organı olarak çıkarılmaya başlanmıştır. Derneğin ve derginin başlıca gayesi Türk dili ve kültürünün hak ettiği değeri bulmasıdır. Dergi felsefe, sosyoloji, ekonomi, edebiyat, dil, müzik, bibliyografya, sağlık, spor, ilahiyat ve hukuk alanlarında makaleler yayımlamıştır. 1928 yılında harf inkılabı yapıldıktan sonra, dergi de bu inkılaba uyum sağlamış ve ilk sayılarda küçük örneklerle yavaş yavaş yeni alfabeye geçmiştir. 1929 yılı sonlarına gelindiğinde ise dergi tamamen yeni alfabeyle yayınlarını sürdürmüştür (Tarı- Yurdürün, 1994, s.3). Necip Asım Yazıksız da *Türk Yurdu* dergisinin yazarlarından biridir. Bu dergide Türk dili ve tarihi ile ilgili çeşitli yazılar yayımlamıştır.

Bu yazılarından biri Türk sayıları ile ilgilidir. 1928 yılının temmuz ayında yayımlanan ve Osmanlıca yazılmış olan bu yazısında Necip Asım (1928, s.11-13) birden ona kadar ve onun katları sayıların adları hakkında anlam bilimsel bilgiler vermiştir. Dilin mantığı hakkında akıl yürütmeler içeren bu yazı, ana dili Türkçe olan bir Türkoloğun yalnız sayılar hakkında, anlam bilimsel bir yaklaşım içeren ilk çalışması olması bakımından büyük önem arz etmektedir. Hem Türk dili hem de Türk matematik tarihi açısından dikkate değer bir yazı olan bu makale, aynı zamanda Necip Asım'ın bizlere Eski Türklerin düşünüş biçimlerini aktarma girişimidir.

Makalenin Transliterasyonu

Türk Sayıları Üzerine Bir Deneyiş

Muharriri Necip Asım

İngiliz dil ilmi âlimlerinden Max Müller [1823-1900][1] "Türk Dili sanki bir akademia heyeti tarafından tertip edilmiş gibi bir intizam arz eder." der. Hakikaten dilimiz tetkik edildikçe İngiliz âliminin bu sözünü tasdik etmemek mümkün değildir. İşte dilimizin sayıları üzerine yaptığım bir deneyiş de bunu gösterecektir. Dil tetkikleri bize sayıların parmakları saymakla birer ad aldığını gösteriyor. Hatta sayı hakkındaki hükmümüzü kuvvetlendirmek için: "İşte bu bir!"; "bu iki", diye parmakla gösteririz ki bu da asırlar geçtiği hâlde sayılarımızı parmakla göstermeyi hâlâ unutmadığımızı teyit eyler. Avrupa'nın ârî kavimleri yani Almanlar, Fransızlar ilh. Asya'da Farslar sayılarına birden yirmiye kadar ayrı ayrı ad vermişler. Mesela Fransızlar onze 11, 12 douze, treize 13, Acemler davazdah 12 derler. Yani arî kavimler sayılarını el ve ayak parmaklarını bir araya getirmişler, yigirmi [yirmi] esası üzerine kurmuşlardır. Araplar sayıya on (10)'u esas tutmuşlar yani sayılara birden ona kadar ayrı ayrı ad verdikten sonra, Ehade aşer (11), isnâ aşer (12) diye devam ile yirmiye ışruun yani iki on, otuza sâlisun [selasun] yani üç on diye yüze kadar böylece devam eylemişler. Yani bunlar sayıda yalnız el parmaklarını esas tutmuşlardır.

Acaba biz Türkler ne yapmışız? İşte biz de bunu arayacağız. Bulmak için gücümüzü deneyeceğiz.

Fakat Türklerin "yalanguk oğlu" dedikleri "insan" kendi benliğini, mülkiyet hakkını bilip malının sayısını anlamak ihtiyacını duyması dünkü evvelsi günkü bir hâl değildir. İlm-i beşer âlimleri o "yalanguk oğlun" yani hayvanlıktan kurtulan insanlığın insaniyete girmesini yüz kırk bin yıl tahmin ediyorlar ki, 1400 asır demektir. Biz ise şu bin dört yüz asrın nihayet otuzunun tarihini bile bilemiyoruz. Bunun daha gerileri tarihçilerin tamamıyla meçhulüdür. İşte dile kolay gelen şu bin dört yüz asır içinde insan dilinin tekâmülünü bulup çıkarmak, bunu hakîkat diye ortaya koymak büyük bir cesarettir. İşte onun için makalemize "bir deneyiş" yani bir tecrübe dedik. Yani biraz felsefe yaptık. İlk önce eline geçirdiği malın sayısını bilmek isteyen Türk sağ elini önüne koymuş serçe parmağına işaret ederek: "bir" demiş. Bu kelime Şark Türkçesinde birmek ve bizde vermek mastarının köküdür. Mânâsı da "vir" demektir. Birisinin bize verdiği nesne ise bizce "bar" yani "var", mevcut, mâl olur. İşte ilk mâl ettiğimiz nesnenin adı sanı olan bir böylece konulmuş. Sonra elimize bir şey daha geçmiş bunu da yine parmağımıza bakarak birinciye eklemişiz. Adına iki demişiz. "Eklemek" yani bir nesneyi diğer bir nesneye birleştirmek. Ancak balık kılçığı veya ona benzer bir kemik ve diken vasıtasıyla olur. İlk insanların iğneleri balık kılçığından olmasına göre iki nesneyi birbirine eklemek için bir "ig" veya "yigne" yani "igne" kullanıldığına şüphe yoktur. İşte iki sayısının adı da bire eklendiği için ig veya ignedir [iğne].

Şimdi hesaba sayıya alışan Türklerin eline bir şey daha geçmiş. İkinciye, birinciye ekli olduğu için iki demişti. Üçüncü parmağa bakmış bütün arkadaşlarından uzun, yukarı, yani elin tam "ucu" olduğunu görmüş buna da "üç" demiş. Ele geçen dördüncüye "tört" demiş ama doğrusunu isterseniz buna bir kulp takamıyorum. Belki bunu diğer edindiği üç nesnenin yanına itmiş yani şahadet parmağıyla "dürt"müştür. Yâhud malının türediğini çoğaldığını görmüştür de bu adı vermiştir. Beşe gelince bu kolay olmuş, çünkü elinin başparmağını buna ad vermiş biş yani beş, yani baş demiştir. Bir elin sayıları bittikten sonra edindiği şeye baş, bişten sonra alt, altı yani mâbadı demekte güçlük çekmemiş. Polinezya ve Amerika vahşilerinin sayıda beşi henüz geçemediklerini hâtıra getirir isek bunun öyle sandığımız gibi kolay olmadığını teslim eyleriz.

1 Transliterasyon esnasında gerekli görülen yerlere eklenen köşeli parantezler, metnin daha kolay anlaşılması ve akıcı okunabilmesi için tarafımızca eklenmiştir. Dipnotlarda da metnin orijinal dipnotlarına ilave yapılan açıklamalar köşeli parantezle verilecektir. Metnin orijinal dipnotlarının numaraları yine köşeli parantez içinde belirtilecektir.

7 yediye niçin yetti demiş. İşte bunun da cevabını güç vereceğim. Altıncıya yedek mi olmuş? Yoksa zavallının gözü mü dönmüş de yeter, el verir, yeter mi demek istemiş. Bunu henüz keşfedemedik.[2] Sol elin serçe parmağı altı, yüzük parmağı yedi olduktan sonra ortancasının sekiz yani üçte olduğu gibi sekmiş, sivrilmiş olmasından bu adı aldığına hükmedebiliriz.[3] 9 dokuz da dört gibi zorlu bir şeydir. Hatta Türklerce mukaddes bir sayıdır. İhsanlar, sadakalar, hep dokuzar dokuzar verilir. Mevlâna nezri de iki dokuz yani bir on sekizdir. Şu münâsebetle şunu da söyleyelim ki insanın asaleti de yedi göbeğe kadar sayılmak âdettir. Bunun için 7 (yedi)yi de uğurlu sayarlar. Şu dokuz kelimesi için de hatıra gelen tevcihi yazıyorum. Orhun Kitâbelerinde tokımak=urmak, darb etmek, eylemek mânâsında kullanılmış. Bir eser tamam olduktan sonra kitabesi hakk olunur. Acaba bundan mı? Biz dokumak, mekik dokumak mecâzen çok yorulmak demek olduğuna göre bu adı koyan Türk bu sayıya böyle bir ad mı vermiş? Yahûd bu şehâdet parmağı ekseriya lems [dokunmak] için kullanıldığından böyle mi adlanmış? Meçhul.

10 on, bu kolay. Bu kelime tam, ong[4] uğurlu, onun sağ tarafa yani yine uğurlu demektir ki iki el parmaklarının ve hatta sayının tamamı ve uğurlusu olacağına şüphe yoktur.

Şimdi gelelim onluk mertebeye:

20 yigirmi = eski şekli igirmedir ki ikileme yani onun iki misli demektir. [r]'nin [z]'ye kalbi ile ikiz olur.

30 otuz = Dîvânü Lügati't-Türk'de otuz içelim deniliyor. Demek üçer üçer içelim demektir.[5] Şu hâlde mesela [cim]'in [ta]'ya kalbi ile otuz olmuş olur.

40 = Şimdiye kadar aşerât [onlar] hanesi, adları birlerden aldığını gördük. Bundan sonra da yine öyle olacağını göreceğiz. Şu hâlde kırkın aslı da tört [dört] olmak icab eder. Hakikaten Kazan dilinde "tilenci" (dilenci) kılancıdır.[6] Yine kadim, eski mânâsına gelen "bayat"dan müştak olup Anadolu'da demin, mukaddemâ mânâsına gelen "bayak" kelimesinde de [t]ler [k-kaf]'a tebeddül ediyor. O halde "kırk"ın kafları tört'ün "ta"larının kaf ile değişmesinden hâsıl olmuştur diyebiliriz[7].

50 elli Şark Türkçesinde ellik, Garp Türkçesinde el olmuştur. Şark Türkçesinde ong(اكنو) ellik ve sağ elde, her iki lehçede sol ellikdir. İşte bundan alınarak bir elde beş parmak yani beş on mertebesi olduğu için ellilik denilmiş ve Garp Türkçesinde tahfif edilerek elli denmiştir.

60 altmış= altının on katı.

70 yetmiş = yedinin onu.

80 seksen = Sekz on, sekiz on[8]

2 [Yetti kat kök, yedi kat gök olarak geçmektedir. (Atalay, 1985, c.3, s.27)]

3 Sekiz Dîvânü Lügati't-Türk'de sekiz şeddelidir. Bundan ziyade sekmiş, sivrilmiş mânâsı çıkabilir. Türkçe'de teşdîd ekseriya mübalağa mânâsı verir. [Metinde 1. dipnot]

4 [Eski Moğolcada ong sağ taraf demektir]

5 [Divân'da, "Otuz içip kıkralım", "üçer üçer içip haykıralım" anlamında geçmektedir (Atalay,1985, s.142)]

6 [Necip Asım burada, kırkın aslı tört, törtün "t" si, "k" olmuş demek istiyor.]

7 Mahmud Kâşgâri Dîvânü Lügati't-Türk'de: Ek: Harf-i yashabu'l-hâl, yukal minh "baya ok keldim" ay atit kabl hazâ li-sa'at hakîka" diyor. "Baya"nın mânâsını vermiyor. Hâlbuki bunun aslı esasen "bayat"tır sonradan bayak olmuştur. Ve bu "işte" mânâsına gelen "ok"dan mürekkeb değildir. Müellifin bu maddedeki ikinci "emdi ok keldim" de misâli yerinde getirilmiştir. [Metinde 2. dipnot]

8 [(Atalay,1985, s.437)]

90 doksan = dokuz on[9]

100 yüz = Sayıların yüzü, en üstte geleni

1000 bin ile 10.000 on bin demek olan tümen, tümen için bir şey bulamadım.[10] Mahmud Kaşgârî tümen yigne = büyük iğne diyor. Demek ki tümen de hemen bu mânâyadır. Bize de tümen[11] tâbiri çokluğa delâlet eder.

Şimdi sayılarımız hakkında bazı mülâhazalar da arz edeyim:

Sıra ve mertebe bildirmek için Şark Türkçesinde sayıların sonuna "nç" getirilir.

Birinç, ikinç, üçünç, onunç gibi.[12] Yedinci asırda törtden, törtlenç yapıldığını görüyoruz.

İkinci yerine ikindi denildiğini de Dîvânü Lügati't-Türk'de okuyoruz.[13] Sayıların sonuna "er" getirmekle üleştirme yaparız: Birer, ikişer, üçer gibi.

İkiz kelimesine bakarak birbirine benzeyen şeylere üçüz, dördüz, beşiz diyebiliriz.

Beşlik, dörtlük, beşli, altılı gibi şeyler de yaparız ki bunlar birçok dillerde yapılamaz. Fakat lüzumlu şeylerdir.

Makalemi bitirmezden evvel mevzûmuz sayılar olduğu için şunu da ilâve edeceğim. Eski dillerde muhâtaba tâzim için cem-i zamir kullanılmaz. Bu son asırlarda medenî milletler arasında kullanılmaya başlanmıştır.

Hâlbuki mîlâdın on birinci asrında yazılan Dîvânü Lügati't-Türk'de müfred-i muhâtaba sen yerine siz denildiği yazılıdır. Bu da Türklerin öteden beri inceliğine delâlet eyler bir hâldir.

Necip Asım'ın Metninin Değerlendirmesi ve Bahsetmediği Diğer Rakamlar

Necip Asım *Türk Sayıları Üzerine Bir Deneyiş* makalesini günümüzde Türkçe etimolojisi konusunda temel başvuru eseri sayılan, Gülensoy'un (2007) *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü* ile kıyasladığımızda, Asım'ın tahminlerinin birçoğunun geçersiz olduğunu görmekteyiz. Sayılar dilde temel varlık oldukları için başka kelimelerden türetilmemişlerdir. Ancak bu durum Asım'ın makalesinin değerini azaltmaz. Çünkü onun yaşadığı yıllar Türkoloji'nin ilk yıllarıdır ve o yıllarda henüz Türkçe'nin etimolojisiyle ilgili yeterli kaynak bulunmamaktadır. Zaten Asım da makalesinde herhangi bir iddiada bulunmamış ve makalesini "bir deneyiş" olarak adlandırmıştır. Öte yandan Türkçede ilk kullanılan rakamların şekilleri henüz tespit edilemediğinden, ilk beş sayının nasıl türetildiği ile ilgili toplum arasındaki bazı söylenceler kabul görmektedir (Taştekin, 2016, s. 50). Bu söylencelerden bazıları Asım'ın tahminleriyle tutarlıdır. Günümüzde dilbilimcilerin sayı adlarının türeyişi üzerine tahminlerde bulunması alışılmadık bir durum değildir. Türk sayı adlarının türeyişi ile ilgili bir başka tahmin Ahmet B. Ercilasun'a aittir. Ercilasun Türk sayı sistemini onarlı mangalara ayrılan Hun askeri düzenine dayandırmaktadır (Taştekin, 2016, s. 51). Çünkü "Eski Türkçede bir üst onluk söylenir ama sayının değeri bir alt onluktur" (Taştekin, 2016, s. 57). Sayı isimlerinin türeyişi ile ilgili bir başka tahmin ise sayı

9 [(Atalay,1985, s.437)]

10 [Tümen 10.000 (Clauson, 1959, s.24; Bayazıt, 2018, s. 32)]

11 Tüman = çok. Tüman mink = bin kere bin. [Metinde 3. Dipnot]

12 [Atalay, 1985, c.1, s.131-132]

13 [Atalay,1985,c.1, s.140]

adlarının beş kardeş çocuk oyununun veya bir av hikâyesinin fiillerinden türetilmiş olmasıdır. Taştekin'e (2016, s. 62-63) ait olan bu tahmine göre, sayılar Eski Türklerin avlanma hikâyesinin fiillerinden türemiştir: "vardım/vurdum, akıdı, uçtı, tarttım, bişti, aldım, yeti, sakçı, tokus, song/son". Çünkü "Her halk oyunu veya hikâyesinin bir kültürel bilinçaltı gerçekliği vardır" (Taştekin, 2016, s. 53). Buna karşın Nalbant (2019) parmaklarla sayılar arasında kuvvetli bir ilişkı bulunduğunu ve sayı isimlerinin parmak isimlerinden türediğini savunmaktadır. Türk sayı sisteminin işleyişi bize eski Türklerin toplama, çıkarma ve çarpma yapabildiğini düşündüren öğeler içermektedir. Çarpma işlemini, Necip Asım'ın yukarıdaki izahında 80 ve 90'da gözlemlemek mümkündür. Bu çarpma usulü ile onluk isimlendirme bazı Türk lehçelerinde 20'den başlayarak 100'e kadar kullanılmaktadır (Bayazıt, 2018, s.30). 100'ler için de yine çarpım (veya toplama) ile isimlendirme yapılmıştır. İki yüz, üç yüz, tört yüz, beş yüz, altı yüz, yeti yüz, sekiz yüz, tokuz yüz rakamları bu kuralla ifade edilmektedir. 1000 sayısı çok anlamına gelen 'bing' ile ifade edilmiştir (Ifrah, 1999, s. 88). Binlik basamaklar yine günümüzde ifade edildiği gibi ilk dokuz rakamın isminin sonuna bing getirilerek çarpma usulü ile ifade edilir. Eski Türk sayı sistemini özgün kılan esas özellik 11,12,14, 21, 23, 54, 66, 78, 87, 98, 99 gibi rakamların ifade ediliş biçiminde saklıdır. Bu gibi rakamlar bir sonraki onluk basamağa göre ifade edilir (Bknz. Tablo 1). Bir başka deyişle ilk önce birler hanesi ifade edilir sonra, onlar hanesi için bir sonraki onluk (veya yüzlük) basamaktan bir onluk eksiltilir (Clauson, 1959, s. 25; Ifrah, 1999, s. 88). Bu özellik Eski Türkler'in düşünüş şekillerini tam anlamak ve Eski Türkler'in işlem kabiliyetlerini analiz etmek için bahsetmeden geçilmemesi gereken bir özelliktir. Yukarıda da bahsedildiği gibi bu sistem Ahmet B. Ercilasun'a göre onarlı mangalara ayrılan Hun askeri düzenine dayanmaktadır; "Ona göre her manga kendisinden önceki manga/mangalarla birlikte bir onluğu temsil etmekteydi. Bundan dolayı 2. mangaya "yirmi/yirmiler", 3. mangaya "otuz/otuzlar", 4.mangaya "kırk/kırklar" vb. denmekteydi. Dolayısıyla, 11. asker ifade edilmek istendiği zaman "bir on" ya da "on bir" değil, bir yigirmi denmesi normaldi. Çünkü o asker birinci onluğa (mangaya) değil, ikinci onluğa (yirmilere) aitti…" (Taştekin, 2016, s.51).

Buna göre örneğin,

Tablo 1: Kendinden Sonra Gelen Onluk Basamağa Göre İfade Edilen Rakamlar.

11	Bir yigirmi
12	İki yigirmi
14	Tört yigirmi
21	Bir otuz
23	Üç otuz
54	Tört altmış
66	Altı yetmiş
78	Sekiz sekiz on
87	Yeti tokuz on
98	Sekiz yüz
99	Tokuz yüz

Bu sistemde sayılar "bir sonraki basamaktan önce gelen kaçıncı birim" oldukları ile ifade edilmektedir. Örneğin, 67 (yedi yetmiş) derken 70'den önce gelen 7. sayı kastedilmektedir. 95 (beş yüz) sayısında yine 100'den önce gelen 5. sayı kastedilmektedir (Ifrah, 1999, s. 89). MS 10. Yüzyıla yakın, bu sayma biçimi Uygur ve Çin etkisiyle değişmiş, günümüzde kullanılan sisteme evrilmiş ve aşağıdaki kullanıma geçilmiştir (Ifrah, 1999, s. 90) (Bknz. Tablo 2);

Tablo 2: MS 10. Yüzyıl Sonrası Evrilmiş ve Günümüzdeki Sisteme Yaklaşmış Rakamlar.

11	On artukı bir
12	On artukı iki
14	On artuki tört
21	Yigirmi artuki bir
23	Yigirmi artuki üç
54	Elli artuki tört
66	Altmış artuki altı
78	Yetmiş artuki sekiz
87	Sekiz on artuki yedi
98	Tokuz on artuki sekiz
99	Tokuz on artukı tokuz

'Artuk' kelimesi Türkçedeki 'artık', 'artı' köklerinden gelen fazlalık, ekleme anlamı taşımaktadır. Günümüzdeki sayılar bu ifade biçiminin pratikleşmiş söylenceleridir. Örneğin günümüzde artık altmış artuki altı yerine, altmış altı; Tokuz on artuki sekiz yerine, doksan sekiz denmektedir (Ifrah, 1999, s. 87-90). Asım'ın belirttiği çarpma usulü ifade etme yani altı on, yedi on, sekiz on ve dokuz on yani, 60,70,80 ve 90 günümüzde de kullanılmaktadır.

Sonuç

Eski Türk rakamları MS 8.yy'da ortaya çıkmış, özgün bir rakam sistemidir. Türkçede kullanılan sıfır hariç sayı adlarına ilk olarak Göktürk metinlerinde rastlamaktadır (Bayazıt, 2018, s. 28). "Sayılar Köktürk, Yenisey ve Eski Uygur Türkçesinde aynıdır" (Kaymaz, 2002, s. 419; Taştekin, 2016, s. 52). Bu sayılar için rakam sembolleri kullanılmamıştır. Türk sayı sistemi veya Türk sayıları literatürümüzde daha çok Türk dili uzmanları ve Türkologlar tarafından incelenmiştir. Bu incelemeler genellikle dilbilimsel incelemeler olmakla birlikte, dilin yapısı, eklerle sayı sözcüklerinin türetilmesi, ses uyumu veya Türk dil grupları (lehçeleri) arasındaki benzerlikler ve farklılıkları ele almaktadır. Sayı sözcükleri dil bilimciler tarafından, dil aile birliklerinin tespit edilmesi için önemli sayılmaktadır. Çünkü aynı dil ailesine üye olan dillerde temel nesne, fiil ve sayı isimleri benzeşirler (Bayazıt, 2018, s.27). Dillerin temel söz varlıkları arasında yer alan sayı adları, diller arası akrabalık bağlarının kurulması için aranan önemli etmenlerden biri olarak kabul edilmektedir (Şenaysoy, 2016, s.10). Özellikle 2-5 arası sayılar akraba dillerde ortaktır (Bozkurt, 1995'den aktaran; Bayazıt, 2018, s.27). Sayı adları ve sistemleri dillerin ortak kökenlerinin tespitinde kullanılan değişmezlerdendir. Günümüzde de T**ürk** Lehçelerinde sayıların adlarının aynen kullanıldığını görüyoruz. Dil bilimciler tarafından yaygın olarak kullanılan bu sınıflandırma tekniği matematik tarihi açısından da çok önemlidir. Böylece farklı lehçelere karşılaştırmalı olarak bakılarak sayıların tarihsel olarak nasıl düşünüldüğü neyle ilişkilendirildiği ve nasıl isimlendirildiği ile ilgili daha fazla veri edinebilmek mümkün olmak-

ta, bir lehçede eksik olan açıklama diğer bir lehçeden edinilebilmektedir. Sayı adları üzerine yapılan bazı incelemelerde anlam bilimi yani semantik üzerine yoğunlaşılmıştır. 19. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın ortalarına kadar anlambilim çalışmaları sözcüklerin anlamlarına odaklanmıştır (Karadavut, 2021, s. 71). Necip Asım'ın çalışmasının da bu kronolojiye uyduğu söylenebilir. Onun yukarıda incelediğimiz bu kısa makalesi, Türk sayı adları ile ilgili yazılmış ilk Türkçe anlambilim makalesidir. Anlambilim çalışmaları sembolik ve metaforik anlamları da içerebilmektedir (Karadavut, 2020, s. 71). Ancak Necip Asım'ın yazısında metaforik anlamlarla ilgilenmediği, mistisizm ve sayı sembolizmini ele almadığı görülmektedir. Konuya tamamen anlam bilimsel yaklaşmıştır. Necip Asım yazısını hazırlarken faydalandığı bazı kaynaklardan metin içinde bahsetmiştir. Makalede adı geçen kaynaklar *Dîvânü Lügati't-Türk, Orhun Kitâbeleri* ve Max Müller'in (1861) eserleridir. Doğrudan zikretmediği ancak diğer kitaplarını hazırlarken incelediği eserlerden edindiği bilgileri de bu makalesini yazarken kullandığı düşünülebilir. Çünkü Necip Asım'ın *Orhun Kitâbeleri*'nin tercümesini hazırlarken hem W. Thomsen'ın hem de Şemseddin Sami'nin eserlerinden faydalandığı bilinmektedir. Nalbant'a (2019, s.54) göre "Türkçede sayı adları ve bunların kökeni üzerine yapılan müstakil çalışmaların sayısı çok fazla değildir. Sayı adları özellikle kökenleri bakımından bağımsız araştırmaların konusu olmamışlardır.". Dolayısıyla Necip Asım'ın 1928 yılında Türk Yurdu dergisinde yazdığı bu kısa makalesi bu alanda yapılan ilk deneme olması bakımından çok önemlidir. Asım'ın bu denemesini yayımladığı yılların Türkoloji alanının henüz kurulduğu yıllar olduğu ve o yıllarda henüz Türkçe'nin etimolojisiyle ilgili yeterli kaynak bulunmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Tam da bu sebepten ve bunun bilincinde olarak Asım da ve makalesini "bir deneyiş" olarak adlandırmıştır.

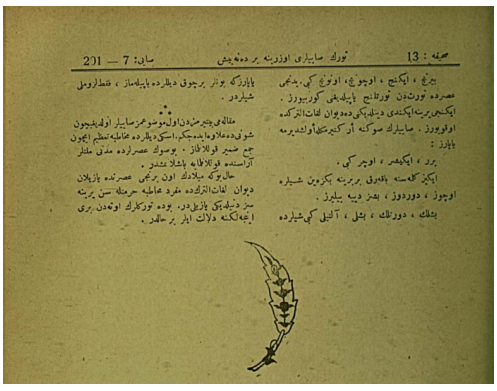
Extended Abstract

Necip Asım Yazıksız made significant contributions to the literature of Turkology with his studies throughout his life. The article titled "An Essay on Turkish Numbers", which he wrote in an issue of the *Türk Yurdu* magazine published in Ottoman letters in July 1928, has a special place in examining the semantic roots of Turkish number names. In his study, which examined the numbers from one to ten and their multiples, Necip Asım reasoned about the meanings of number words and presented essential inferences about the logic of the Turkish language within this framework. Necip Asım's article presents a series of etymological and semantic proposals regarding Turkish numerals. For example, he interprets "bir" (one) as related to the act of giving (bir-mek, virmek, vermek), "iki" (two) as derived from ig (iğne, needle), which added one to one another, and "üç" (three) as referencing the tip (uç) of the hand. While these interpretations are intuitive and culturally imaginative, many of them lack empirical linguistic grounding when evaluated against modern etymological research. According to Gülensoy (2007) and other scholars, numerals are often among the most basic and least derivationally transparent components of a language, and thus their roots rarely come from compound derivations. Nonetheless, Asım's analysis is valuable for the intellectual effort to link language with physical experience, especially in counting with fingers. Moreover, his recognition of structural patterns in Turkish numeral formation, such as expressing 80 (seksen) as sekz on (eight ten) or 90 (doksan) as tokuz on (nine ten), aligns with known features of Old Turkic numerical systems. He also touches on morphological aspects of numeral usage, such as ordinal formation (birinç, ikinç) and distributive forms (birer, ikişer), demonstrating a grasp of the linguistic mechanisms that contribute to number-related expressions in Turkic languages.

The first number names used in Turkish, excluding zero, are encountered in Gokturk texts (Bayazıt, 2018, s.28). "Numbers are the same in Gokturk, Yenisey, and Old Uyghur Turkish"

(Kaymaz, 2002, p. 419; Taştekin, 2016, p. 52). Number symbols were not used for these numbers. The Turkish numbers have been studied in the literature mostly by Turkish language experts and Turkologists. Although these studies are generally linguistic studies, they address the structure of the language, the derivation of number words with suffixes, sound harmony, or similarities and differences between Turkish dialects. Number words are considered necessary by linguists to determine language family units. Number names, which are among the basic vocabulary of languages, are essential for establishing kinship ties between languages (Şenaysoy, 2016, p.10). Today, we see that the names of numbers are used exactly as they are in languages of Turkish origin. This classification technique, which linguists widely use, is also essential in terms of the history of mathematics. Thus, by looking at different dialects comparatively, it is possible to obtain more data on how numbers were thought of historically, what they were associated with, and how they were named. The explanation missing in one dialect can be obtained from another dialect. Some studies on number names have focused on semantics. From the late 19th century to the mid-20th century, semantic studies focused on the meanings of words (Karadavut, 2021, p. 71). It can be said that Necip Asım's work fits this chronology. His short essay is the first Turkish semantics article about Turkish number names. Semantics studies can also include symbolic and metaphorical meanings (Karadavut, 2020, p. 71). However, it is seen that Necip Asım is not interested in metaphorical meanings and does not address mysticism and number symbolism. He approached the subject entirely semantically. Necip Asım mentioned some of the sources he used. The sources cited in his article are *Orkhon Inscriptions*, *Dîwân Lughât al-Turk,* and the works of Max Müller (1861). It can be thought that he also used the information he obtained from his previous works while writing this article. Because it is known that Necip Asım is familiar with the works of both W. Thomsen and Shemseddin Sami, he used these sources to prepare the translation of the *Orkhon Inscriptions*. The number of independent studies on number names and their origins in Turkish is not very high. Number names have not been the subject of independent research, especially regarding their origins (Nalbant, 2019, p.54). Therefore, this short article by Necip Asım in the *Türk Yurdu* magazine in 1928 is critical as it is the first attempt written in Turkish in this field. It should be kept in mind that the years when Asım published this essay were the field of Turkology was just being established, and there were not yet sufficient resources on the etymology of Turkish at that time. For this very reason and with this awareness, Asım also called his article "An Essay."

Ek 1: Türk Sayıları Üzerine Bir Deneyiş Makalesi (Necip Asım, 1928, s. 11-12).

Ek 2: Türk Sayıları Üzerine Bir Deneyiş Makalesi (Necip Asım, 1928, s. 13).

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. / This study does not require ethics committee approval, and the data used was obtained from literature review/published sources.

Yapay Zeka Kullanımı: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zekâ tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir. / **Use of Artificial Intelligence:** No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content of the study was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.

Kaynakça

Atalay, B. (1985). *Dîvânü Lügati't-Türk Tercümesi I*, Ankara: TDK Yayınları.

Bayazıt, Z. Z. (2018). "Türkçe Sayı Adları Üzerine Bir İnceleme". *The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)*, 3(2), 26-34.

Bozkurt, F. (1995). *Türklerin Dili*. İzmir: Cem Yayınevi.

Böler, T. (2009). "Necip Asım Yazıksız ve Türk Diline Katkıları". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* 25, 195-208.

Clauson, G. (1959). "The Turkish Numerals". *Journal of the Royal Asiatic Society, 91(1-2),* 19-31.

Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.

Ifrah, G. (1999). *Rakamların Evrensel Tarihi*. C. 1, Kurtuluş Dı˙nçer (Çev.). Ankara: Tübitak Yayınları.

Karadavut, A. (2020). Eski Türkçede Sayılar: Yapısal ve Anlamsal bir Yaklaşım, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. (Yayımlanmamış doktora tezi.)

Karadavut, A. (2021). "Eski Türk Yazıtlarında Sayılar: Anlamsal bir Yaklaşım". *Türkbilig*, 2021(41), 71-81.

Kaymaz, Z. (2002). Türklerde Sayı Sistemleri, *Türkler*, C.3, 419-426. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Nalbant, M. V. (2019). "Global Etimolojiler Bakımından Türkçede bir "1" ve iki "2" Sayı Adları ve Parmak Sözcüğü: Biri İki, İkiyi Bir Etmek ve Bir Yerde Toplamak". *Türkbilig* 37, 53-60.

Necip Asım & Hasan Tahsin. (1892). *Lügât-ı İlmiye ve Fenniye*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Necip Asım. (1928). "Türk Sayıları Üzerine Bir Deneyiş", *Türk Yurdu,* 22(201), 11-13.

Müller, M. (1861). *Lectures on the Science Of Language,* New York: Charles Scribner.

Şenaysoy S. (2016), Eski Türkçede Sayılar, Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).

Tarı-Yurdürün, A. (1994). Yayın Tarihimizde Türk Yurdu Dergisi ve Dil Konulu Makalelerin İçerik Analizi (1928-1931), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).

Taştekin, A. (2016), "Türkçe'deki Sayma Sayılarının Kökeni Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Dergisi*, 11, 48-68.

Timurtaş, F. K. (1960), "Ölümünün 25. Yıldönümünde Büyük Türkçü Necip Asım Yazıksız", *Türk Yurdu*, 9, 46-48.

Uçman, A. (2006). "Necip Asım Yazıksız", İslam Ansiklopedisi. C. 32. 493-494. İstanbul: TDV yayınları.